

»čistim istoričarom«, iz njena rada se vidi da misli na historičara koji svoja istraživanja ograničava samo na političku povijest. Ako, međutim, kažemo za političkog historičara da je »čisti«, onda bismo u skladu s tim morali reći da je, npr., historičar umjetnosti — »nečisti«. ³⁶ Historija je samo jedna, a obuhvaća sva društvena područja u skladu s povijesnom stvarnosti. Svaki sektor historije mora naći svoje mjesto u znanstvenim istraživanjima unutar cjeline historijske znanosti. Pri tom se ne bi smjela poistovjetiti historija, kao takva, s političkom historijom samo zato što bi to proizlazilo iz tradicionalnog značaja historije. Sociološki pristup morao bi nadvladati takva gledišta.

Na kraju valja zaključiti: Znanstveni skup u Beogradu postavio je na dnevni red pitanje potrebe proučavanja što šireg područja društva u prošlosti, a dotakao se pitanja razgraničenja između historije i društvenih znanosti. Historičar je dobio potvrdu svojih strahovanja da će, ako sam ne modernizira svoju disciplinu, postati dobavljač podataka za društvene znanosti.

U skladu sa stupnjem i stanjem jugoslavenske historiografije ovaj skup nije mogao jasno definirati osnovne probleme odnosa historije i društvenih znanosti. Možda su autori suviše jednostrano zaokupljeni svojom vlastitom disciplinom zbog čega su glavnu temu (odnos te discipline prema historiji) donekle zapostavili, ili izbjegli, ili su spominjali tu problematiku samo u prošlosti. U svakom slučaju, u našim uvjetima ovaj znanstveni skup ima pionirsko značenje. Stoga se možemo nadati da će sve veći broj historičara izaći iz svoje »kule od slonove kosti«, isključiva sređivanja i prepričavanja ispisa iz arhiva, i obratiti punu pažnju daljnjem razvoju svoje discipline kao društvene znanosti, a s time u vezi i unapređenju postupaka i rezultata vlastitog istraživanja.

Štefanija Popović

HISTORIOGRAFIJA I NJENE METODE*

U središtu rasprave Simpozija koji je održan 10, 11. i 12. ožujka 1970. godine u organizaciji III programa Radio-Beograda bila je historiografija i njene metode.¹

³⁶ Ne mogu se složiti s naslovima članaka *J. Danilović*, Istorija i pravna istorija, te *S. Petkovića*, Istorija i istorija umetnosti. Iz tih naslova proizlazi da pravna historija i historija umjetnosti nisu dio historije, tj. da su isključivo sektor pravne znanosti ili znanosti o umjetnosti.

* Treći program, Radio-Beograd, Proleće 1970, Beograd 1970, 204—277.

¹ Prvog dana raspravljalo se o stanju u jugoslavenskoj historiografiji. Drugoga i trećeg dana pročitano je devet referata: Nada Klaić: »O kritici izvora kao naučnoj disciplini«, Branislav Đurđev: »Istorizam i evolucionizam u istoriji«, Dančo Zografski: »Neke karakteristike, problemi i tendencije istoriografije u Jugoslaviji«, Čedomir Popov: »Dve teorije monade u savremenoj evropskoj istoriografiji«, Branko Petranović: »Savremena istorija i njeni problemi«, Andrej Mitrović: »Istoriografija kao nauka«, Radovan Samarđžić: »Kritički osvrt na istoriografiju našeg naroda za vreme otomanske vladavine«, i Smiljana Đurović: »Mogućnosti jugoslovenske istoriografije u rešavanju periodizacije istorije socijalističke revolucije u Jugoslaviji u uslovima savremenih istoriografskih saznanja i tendencija«. Treba napomenuti da među tiskanim referatima s ovog simpozija nema referata Đurđeva, Nedeljkovića, Zografskog i Smiljane Đurović.

Prije svega valja istaknuti mišljenje o odbojnom ili nezainteresiranom stavu jugoslavenskih historičara prema metodologiji historije. O tome je govorilo više diskutanata (Popov, Ćirković, Mitrović). Popov ističe da se kod nas metodologija historije jednostrano svodi na klasičnu kritiku izvora. Izražavajući svoje neslaganje s tim stanjem, zahtijeva da se historičari više bave teorijom historije. Mitrović smatra da interes za metodologiju u nas ne prelazi lična iskustva historičara. Briga za usavršavanje metodoloških znanja ostaje privatna stvar pojedinca, a Mitrović bi želio da pristup metodologiji postane explicitan, društveno interpersonalan. Po Mitrovićevu mišljenju metode historije treba približiti ostalim društvenim znanostima. Evidentno potcjenjivanje metodologije kod jugoslavenskih historičara, po Ćirkovićevu mišljenju, usmjeruje našu historiografiju na pogrešnu stranu, u suprotnosti s marksizmom i zahtjevima da problemi metodologije budu u središtu znanstvenog rada. Suprotnost između nikakvog ili slabog teoretskog obrazovanja historičara i kompleksnosti tematike, koja je predmet proučavanja historičara, uočava i Petranović. Zbog nepoznavanja teorije svoje znanosti, historičari se bave nebitnim pojavama i gomilanjem podataka. »Bezumlje mikrologije sporednog« postaje utočište istraživača koji su nesposobni da iz bogatstva historijske materije izdvoje i objasne kompleksne povijesne pojave. Gledišta jugoslavenskih historičara o metodologiji najbolje je izrazio Ćirković ovim riječima: »Mislím da je sad već ljudima postalo jasno da se klasična metodologija koja se uči kod nas na fakultetima, koja se uči na ovom našem fakultetu, koju sam — moram priznati — i ja posredovao, oslanja velikim delom na teološku učenost. Ona je sva ukotvljena u hermeneutici i pokušaju nemačke idealističke filosofije da reši pitanje metode društvenih nauka.«² Najveću prepreku afirmaciji suvremene metodologije historije u nas, Ćirković vidi u tome što je historičarima isključivi problem historijske metodologije kritika izvora. Koncipiranje moderne metodologije, po Ćirkovićevu mišljenju, može se ostvariti primjenom teoretskih spoznaja društvenih znanosti na rad historičara. Bez teorije historije, kaže on, nema ni znanstvene historije.

Drugi važan problem o kojem je na simpoziju bilo riječi odnosio se na predmet istraživanja historije. Najviše riječi bilo je o ulozi »velike« historijske ličnosti i običnoga malog čovjeka kao pokretača povijesnog razvoja. O tom pitanju govorili su: Mitrović, Samardžić, Petranović, Popov i Zografski. Posljednji smatra da je naša historiografija poslije rata potencirala materijalnu bazu, nastojala analizirati značajnu ulogu i utjecaj ekonomskih faktora, infrastrukturu i ekonomsku bazu, tako da je ponekad pojedinac, prvenstveno važnija historijska ličnost, izgledao kao maneken ekonomike. Mislím da je Zografski suviše generalizirao taj pristup. Takvih radova, zacijelo, ima ali on s druge strane ne vidi možda još brojnije interpretacije koje se ograničavaju na djelatnost istaknutih »velikih« ličnosti a ne analiziraju njihove društvene podloge. Velik broj diskutanata govorio je o problemu univerzalnosti i integriteta povijesne znanosti, kao važnom pitanju suvremene historije. Iz diskusija se uočava zahtjev za interdisciplinarnom suradnjom i prihvaćanjem stavova koji bi omogućili spoznaju historije kao jedinstvene integralne znanosti, što bi obuhvaćala sve aspekte društvene aktivnosti u prošlosti. Čuli su se prigovori što povijest kulture i proučavanje ekonomike nije područje interesa historičara. Osim manjeg broja diskutanata, većina ističe potrebu timskog rada u našoj historio-

² Ćirković: III program, n. dj., 191.

grafiji. Todor Stojkov, štoviše, želi zajednički rad tzv. »čistih« historičara i znanstvenika ostalih društvenih znanosti. S druge strane, Ferluga izražava bojazan da se timskim radom gubi stvaralački duh. U historijskom istraživanju, po njegovu mišljenju, isključivo pojedinac može postići vrhunske rezultate. Ferluga također smatra da se timskim radom ne može dati sinteza. Mislim da je timski rad neminovan, ako jugoslavenska historiografija želi proširiti svoja istraživanja na što veći broj područja ljudske djelatnosti u prošlosti.

Ovaj simpozij nije posvetio potrebnu pažnju sintezi kao vrhuncu ostvarenja svakoga znanstvenog rada, premda se u diskusijama i o tome govorilo. Zografski smatra da sinteza daje projekciju daljnjeg razvitka, koja mora biti oslobođena pragmatičkog prognoziranja budućnosti i usmjerena na organsko vezivanje prošlosti sa sadašnjosti, pa i kao izvjesna anticipacija budućnosti. Po Ferluginom mišljenju, sinteza je potrebna historičaru u posljednjoj fazi rada. Sposobnost oblikovanja širih sinteza historičar postiže nakon što je savladao niz »malih« problema istraživačkog rada u svojoj oblasti. Put prema tome, kaže Ferluga, nije nimalo lagan, traje dugo dok se zanat dobro ne savlada.

Na simpoziju je opširno raspravljano o položaju historije u okviru sistema znanosti. Nužnost suradnje historičara s predstavnicima drugih znanosti podržala je većina diskutanta. U toj suradnji oni vide rješenje mnogih metodoloških problema s kojima se danas sukobljava historija. U vezi s tim instruktivan je referat Radovana Samardžića, koji je govorio o konstituiranju historije kao znanosti u razdoblju, kada su je druge društvene znanosti s jedne strane podržavale a s druge u osnovi ugrožavale. Posebno treba istaći njegovo mišljenje da se ne može započeti a kamoli završiti stvaralački čin, ako se ne nađe oslonac u spoznajama drugih oblasti znanstvenog stvaralaštva. Pažljivim upoznavanjem metoda društvenih znanosti historičar može naći modele za kombinacije i kontrolu svojih znanstvenih istraživanja. Historičarima to uvelike pomaže, a historiju verificira kao znanost u pravom smislu i opovrgava sve jače glasove društvenih znanosti kako se historija, zbog metoda kojima se koristi, ne može smatrati znanošću. Petranović smatra da historija mora apsorbirati najvažnije rezultate društvenih znanosti na što je primorava ogroman razvoj ostalih društvenih znanosti. Međutim, kaže, kao što od drugih društvenih znanosti prima, historija mora prenositi rezultate svojih istraživanja drugima.

U raspravi o odnosu historije i drugih društvenih znanosti diskutanti su upozoravali na potrebu proučavanja psiholoških pojava, ispitivanje mentaliteta, moralnih i psiholoških raspoloženja. Isticali su potrebu korištenja reprezentativnih uzoraka,³ tipičnih uzoraka⁴ i kvantitativnih metoda (korištenje anketa, statističkih analiza pojava). Petranović smatra da treba zadržati racionaliziranu tradicionalnu povijesnu metodu i koristiti se novim metodskim postupcima. Mitrović misli da je historija doduše humanistička znanost, koja se bavi konkretnostima, ali da se ipak mora upotpunjavati egzaktnim metodama. Ističući da živimo u vremenu kad ima sve više činjeničkog materijala na raspolaganju, Zografski smatra da pojedinac više ne može da ga prati i sređuje na stari način. Zato kaže da bi trebalo upotrijebiti instrumente i pomagala koje pruža suvremena znanost, počevši od moderne sociometrije do kibernetike. Nov način prezentiranja podataka, koji će takav metodološki pristup neminovno prouzro-

³ O tome govori B. Petranović u referatu: »Savremena historiografija i njeni problemi.«

⁴ Petranović smatra da se historičar mora koristiti tipičnim uzorkom da bi se pojave obuhvatile u totalitetu.

kovati, postao bi i nov način izražavanja historičara. Umjesto književne forme, što je najviše odgovarala publici kojoj su namijenjena povijesna djela, historičari će morati iznositi suhoparne podatke, grafikone i nomenklature u kojima će se čitaoci teško snalaziti. S uvođenjem novih instrumenata i pomagala u historiografiju usko je vezana i primjena matematičkih metoda i uvođenje simboličke logike u povijesnu znanost, smatra Zografski. Korištenje rezultata drugih znanosti neće, po Mitrovićevu mišljenju, utjecati na historiografiju na taj način što bi joj promijenilo suštinsko biće već će ona tako samo usavršiti svoju metodu. Zografski ističe da građanska historiografija još uvijek negativno utječe na našu historiografiju. Također tvrdi da naša historiografija nije dosad dala konstruktivnu kritičku reviziju rezultata građanske historiografije.

Simpozij je posvetio pažnju i poteškoćama na koje nailazi historičar pri proučavanju suvremene povijesti. Petranović je govorio o problemima određivanja granice između sadašnjosti i prošlosti, o obilju izvora, o smišljenom uništavanju izvora, o novim tipovima izvora, o ovisnosti historijskih proučavanja o političkim okvirima, o tome kako totalitarni režimi sputavaju razvitak društvenih znanosti, o »tabuiranju« određenih područja prošlosti, o apsolutiziranju nacionalnog iskustva i dr. Čini se da Petranović zadržava koncepciju »dogadajne« historije i smatra da su predmet historije završeni i neponovljivi događaji. Zato nije jasno prihvaća li on opće usmjerenje suvremene historije prema obradi povijesnih fenomena koji se ponavljaju, tj. prema generalizacijama.

Ovaj znanstveni skup raspravljao je i o logičnim osnovama teorije historijske znanosti: o težnji za znanstvenom istinom, o odnosu prema povijesti kao objektivnoj prošlosti te o strogim metodama radi postizanja što egzaktnijih rezultata.

Bilo je referata i diskusija koji se nisu bavili usavršavanjem i modernizacijom historijskih metoda što je bio sadržaj ovog skupa.⁵ Đurđev je govorio o historizmu i evolucionizmu u dijalektičkom jedinstvu, te o prožimanju historijske i prirodne evolucije.⁶ U referatu »Dve teorije monade u savremenoj evropskoj istoriografiji« Čedomir Popov upozorava na metodološke stavove Nikolaja Konrada i Arnolda Toynbeeja.

Iako neprecizno i nesigurno, ovaj je simpozij postavio na dnevni red pitanja bitnih uvjeta napretka jugoslavenske historiografije, tj. usavršavanja njenih znanstvenih metoda u skladu s dostignućima i težnjama suvremene historijske znanosti. To ujedno znači da je riječ o stvaralačkoj primjeni marksizma u praksi i teoriji historijske znanosti na znatno višem stupnju nego što je to bilo do sada.

Franko Mirošević

⁵ U svom referatu »O kritici izvora kao naučnoj disciplini« Nada Klaić nije izlazila iz okvira klasičnih historijskih metoda formuliranih u 19. stoljeću. Usput valja spomenuti da kritika izvora nije nikakva »naučna disciplina« nego bezuvjetna tehnička podloga historije kao znanosti. Mislim da je bilo suviše diskutirati o tome koji su izvori vredniji za spoznaju: diplomatički ili narativni jer spoznajna vrijednost izvora ovisi o vrsti pitanja koja mu postavlja historičar. Hazim Šabanović nije govorio o metodološkim pitanjima nego o objavljivanju izvora. Mihajlo Vojvodić u kratkoj diskusiji ističe da u našoj historiografiji treba riješiti mnoga pitanja (ne kaže koja) pa tek onda zahtijevati neke ambiciozne zahvate u pravcu sintetičkog promatranja povijesti.

⁶ U materijalima sa simpozija tiskana je samo diskusija o referatu Branislava Đurđeva.